

Sverige i tiden

Historier om ett levande land

*Lotta Fernstål, Petter Hellström,
Magnus Minnbergh & Fredrik Svanberg (red.)*

Historiska

© författarna och Historiska museet 2015
Tryck: Taberg Media Group
Grafisk form: Sekel Bokförlag
Omslagsfoto: Karin Burénus Ekström
ISBN 978-91-89176-59-1

INNEHÅLL

FÖRORD	7
INLEDNING Om Sverige i tiden	9
<i>Lotta Fernstål, Petter Hellström, Magnus Minnbergh & Fredrik Svanberg</i>	
KARL XII Krigarkungens liv efter döden	17
<i>Petter Hellström</i>	
VIKINGAR Myt och verklighet	33
<i>Fredrik Svanberg</i>	
KULTURARV Världen i Sverige	45
<i>Lotta Fernstål & Fredrik Svanberg</i>	
GULDKUSTEN Slaveriet och det svenska järnet	63
<i>Jonas Monié Nordin</i>	
FIKA Världshistorien och vardagen	73
<i>Annie Mattsson</i>	
KEBABPIZZA Världens svenskaste mat	83
<i>Annikå Windahl Pontén</i>	
EUROVISION Så låter Sverige	89
<i>Stefan Bohman</i>	
UTVANDRARE Hoppet om ett bättre liv	99
<i>Kerstin Thörn</i>	
HEMBYGD Barndomens landskap och framtidens minnen	109
<i>Katherine Hauptman</i>	
NATIONALDAGEN En skapad svensk tradition	119
<i>Maja Hagerman</i>	
FÖR SVERIGE I FRAMTIDEN Morgondagens kulturarv	129
<i>Qaisar Mahmood</i>	

FÖRORD

År 2012 träffade jag för första gången Petter Hellström, en av initiativtagarna till Kåldolmens dag och en av redaktörerna till denna bok. Vi deltog båda i ett TEDx-event om mänskliga rättigheter och Petter var på jakt efter tak över huvudet för Kåldolmens dag.

Kåldolmens dag arrangeras sedan 2010 för att fira det svenska kulturarvet och uppmärksamma hur vår svenska kultur i alla tider har utvecklats i kontakt med omvärlden. Kåldolmen får här stå som symbol för de kulturutbyten som ständigt pågår och som ger näring snarare än att utgöra något hot.

Kåldolmen, som vi betraktar som svensk husmanskost, är en svensk version av rätten *dolma*, som lagas med vinblad i sydöstra Europa och Mellanöstern. Maträtten kom till Sverige på 1700-talet, troligen med Karl XII:s karoliner som vistats mer än fem år i det turkiska Osmanska riket. Det äldsta beviset på att vinbladsdolmar tillagats i Sverige hittar vi i Cajsa Wargs berömda kokbok, i upplagan från 1765, där Cajsa tipsar om att det går att använda kålblad istället för vinblad.

På Historiska museet arbetar vi målmedvetet för att synliggöra den mångfald av berättelser som den svenska historien utgör. Sveriges historia finns i världen, och

världen finns i Sveriges historia. Sverige, som vi ser det idag, är resultatet av årtusenden av utbyten med resten av världen. Vår strävan att berätta en mångfasetterad historia var också utgångspunkten när Kåldolmens dag flyttade in hos oss på Historiska museet 2013. I samverkan med organisationer som föreningen Kåldolmens vänner och dess samarbetspartners får vi nya perspektiv. Dessa berikar vår verksamhet i program och utställningar på ett sätt som vi inte kan åstadkomma själva.

Under förberedelserna för Kåldolmens dag föddes idén om den här boken i samtal mellan Kåldolmens vänner och våra medarbetare. En bok som lyfter fram sådana företeelser som i vår samtid ofta betraktas som typisk svenska, men som samtidigt har kopplingar till andra delar av världen. En bok som också diskuterar hur historia skapas och kan förändras och hur vi alla på vårt eget sätt bidrar till att skapa morgondagens historia. Vi vill på så sätt använda historia för att visa att människor har väldigt mycket gemensamt oavsett bakgrund. Genom att bidra till den bilden får vårt arbete på Historiska museet en ny och viktig mening!

Avslutningsvis ett stort tack till alla som kunnigt och på inspirerande vis har bidragit till boken!

Maria Jansén, museichef Historiska museet

INLEDNING

Om Sverige i tiden

*Lotta Fernstål, Petter Hellström,
Magnus Minnbergh & Fredrik Svanberg*

Det här är en bok om Sveriges historia. Den tar upp fenomen som ofta har setts som typiskt svenska, som vikingar och hjältekungar, fika och folkmusik. Men till skillnad från många andra böcker om Sveriges historia så behandlar vi dessa fenomen med avstamp i den senaste forskningen, inte i de nationalromantiska idéer som länge har fått forma historieskrivningen om Sverige och det svenska. Bokens kapitel har skrivits av forskare och författare, var och en utvald för sitt kunnande inom det berörda området.

I de nationalromantiskt färgade historieböckerna berättas Sveriges historia på ett sätt som ger bilden av en tydligt avgränsad svensk nation och kultur. För att få ihop sådana historier förenklas och förvanskas historiens och kulturarvens mångfald. I denna bok strävar vi istället efter att visa på det komplexa i historien, samt på hur historieskrivningen i alla tider har formats och brukats för olika syften. Perspektiven är viktiga eftersom historien handlar om människor. Inte bara om människor som levde förr, utan även om dagens och framtidens människor. Det finns en stark koppling mellan hur vi å ena sidan ser på Sveriges historia och kulturarv och hur vi å andra sidan ser på dagens

Sverige och dess olika kulturuttryck. Vad som får plats i det svenska, vem som får känna sig svensk och vems föremål och traditioner som räknas som kulturarv i Sverige, allt detta har med historia att göra.

Under historievetenskapens och arkeologins barndom under 1800-talet dominerade en nationalromantisk historiesyn, där mycket av det som hänt inte ansågs angå det svenska och som därför inte heller fick vara med i historieböckerna. Men den senare forskningen har tagit fram bredare och mer komplexa kunskaper om det förflutna. Historien befolkas inte av ett enhetligt svenskt folk som någon gång i urtiden växte fram ur den svenska geografin och som sedan dess har bebott landet. Kulturformer i Sverige har inte heller de vuxit upp ur den svenska myllan. De kommer från hela världen, precis som svenskarna.

Du som läser detta är en del av Sveriges historia. Tillsammans är vi alla med och skapar framtidens historia och kulturarv. Just nu. I detta finns en stor demokratisk makt och vi ska inte lyssna på dem som vill inskränka historien och svenskheten till att bara handla om en del av oss.

Sveriges historia är historien om ett land vars gränser har förändrats dramatiskt över tiden, och som knapptast var ett land alls innan 1500-talet. Historieskrivare följer ofta gränserna för dagens Sverige, med resultatet att landsdelar som Skåne och Lappland skrivs in i den svenska historien, också det som hände där innan landskapen blev svenska under 1600-talet. Finland,

som var svenskt fram till 1809, liksom koloniala besittningar i Västafrika och Amerika, lämnas samtidigt utanför. På så sätt projiceras dagens gränser och dagens variant av en svensk nation tillbaka i tiden. Denna projektion går ofta långt, för böcker om Sveriges historia börjar nästan aldrig där Sverige börjar, alltså någon gång under medeltiden, eller på 1800-talet om vi ska tala om modern nationsbildning. Istället börjar de i vikingatid och forntid, ibland till och med i stenålder och istid. Dessa försvenska perioder får på detta sätt spela rollen av ursprung och introduktion till kungariket Sverige, allt enligt historieskrivningens gamla grundantagande att det som kommer före leder till det som kommer efter.

Men oavsett hur gränserna projiceras och oavsett var böckerna börjar så handlar Sveriges historia i första hand om människor. Den som bläddrar i ett antal historieböcker upptäcker dock snart att dessa människor nästan alltid är män – rika och mäktiga män. Alla som levt inom Sveriges gränser är alltså inte lika viktiga för nationen Sveriges historieskrivare. Samtidigt kan gränserna vara viktiga för att avgöra vem som får vara med. Många personer med framträdande roller i historieböckerna var exempelvis födda utomlands, men omnämns bara från den stund de kom hit. På ett liknande sätt försvinner människor ur den svenska historien i samma stund som de flyttar härifrån. Detta gäller både rika och fattiga. Drottning Kristinas liv tillsammans med dåtidens vetenskapliga och konstnärliga elit omnämns exempelvis sällan, eftersom hon då konverterat till katolicismen och flyttat till Rom. De mer än en miljon svenskar som for till Amerika för

att där skapa sig nya liv, försvann ur Sveriges historia i samma stund som deras skepp försvann bakom horisonten.

Om historia är den vetenskap som förklarar nutiden genom att titta på det förflutna, då borde också gamla tiders historieskrivning kunna förklara varför vår tids historieskrivning ser ut som den gör. Exempelvis är det lättare att förstå upptagenheten med kungar och deras krig, när vi vet att historien en gång i tiden hade formen av regentlängder och krönikor och att den skrevs av män som var beroende av kungarnas välvilja. Närmare i tiden har vi den nationalistiskt och rasistiskt färgade historieskrivningen, där det viktiga var att påvisa den svenska »folkstammens« eller »rasens« tänkta renhet och storhet, alltmedan samer, finnar, romer och andra minoriteter inom gränserna snarast sågs som främlingar. Att människor från minoritetsgrupper sällan syns i historieböckerna betyder dock inte att de inte fanns. Så länge Sverige har funnits som land, har det också talats olika språk och utövats olika religioner och traditioner inom det landets gränser. Sverige var i många avseenden lika mångkulturellt förr som det är idag.

Problemet med att skriva en nations historia är inte bara att gränserna har förändrats och att det under olika tider har levt olika folkgrupper inom de gränserna. Problemet är också att själva dessa folkgrupper har förändras. Dagens svenskar är inte samma folk som tidigare generationers svenskar. Namnet har vi gemensamt, men otaliga människor har in- och utvandrat, kultur och sedvanor har förändrats i grunden, till och med språket är ett annat. Det är svårt för oss idag att läsa och förstå en femhundra år gammal text skriven

på svenska, medan en tusen år gammal text är helt obegriplig för alla utom för de som har studerat runskrift och forntida språk. Anledningen till att förändringen är så stor är framför allt att språkutbytet har varit så pass omfattande med andra områden och länder. Precis som vi idag lånar in ord från exempelvis engelskan, turkiskan och arabiskan för att uttrycka oss, har forna tiders människor lånat in ord och uttryck som de på sin tid hade nytta eller glädje av. Det går knappast att tala svenska utan att använda inlånade ord, även om de lånades in för så länge sedan att vi inte förstår att de ursprungligen var inlånade.

Kulturuttryck, som exempelvis språket, har självklart inte tagit sig över gränserna för egen maskin. Kultur har inga fötter och kan inte ta sig någonstans utan människors hjälp. I populationsgenetiska studier har det också påvisats att politiska gränser inte sammanfaller med biologiskt arv. Detta faktum stämmer bra ihop med vad vi vet från historiska källor, att människor i alla tider har lämnat hembygden, slagit sig ned på annan ort och fått barn med personer utanför den egna kretsen. Det svenska folket är ingen organism som vi kan studera och följa genom historien, på det sätt som vi kan följa ett träd från frö och skott till full mognad. Då är det bättre att jämföra Sverige med en skog, en mer eller mindre sammanhängande yta där olika träd och växter har slagit rot, levt och dött i generation efter generation, oavsett vem som har ägt skogen eller var gränserna har dragits för tillfället. Ett folk är ingen stam, utan ett föränderligt kollektiv av individer, mer eller mindre sammanhållna av släktskap, grannskap och gemenskap.

I den här antologin har vi samlat artiklar av svenska forskare och författare, som med olika tematiska ingångar ger perspektiv på Sveriges historia. Gemensamt för dem alla är att de visar hur Sverige och det svenska har förändrats över tid. Förändringarna har skett till följd av migration, kultur- och handelsutbyten inom och utom landets gränser, genom politiska och militära konflikter, samt inte minst genom tillfälligheter – allt detta och mer har tagit historien vidare, till det land och den tid där vi själva lever. Med den här boken har vi med andra ord inte haft någon ambition att ge ut en heltäckande svensk historia, en berättelse från forntid till nutid. Sådana verk finns redan. Istället har vi skrivit en tankebok, avsedd att få läsaren att fundera. Boken kan användas, i sin helhet eller enbart i form av utvalda artiklar, för att komma åt centrala problemställningar för historieämnet, som historiesyn, historieskrivning och historiebruk – men också för att väcka laddade och dagsaktuella frågor kring nationalitet, etnicitet och identitet.

Sverige i tiden lånar sin titel från kung Carl XVI Gustafs valspråk, »För Sverige i tiden«. Valspråket är snarast avsett som en programförklaring, där kungen lovar att handla på ett sätt som gynnar landet i samtiden. Men om vi tar bort prepositionen »för« så ändras betydelsen. Bokens titel är ingen programförklaring, utan en beskrivning av verkligheten. Historikern vet att länder och folk existerar i tiden, aldrig utanför den.

I arbetet med den här antologin har vi haft god hjälp av elever på Globala gymnasiet i Stockholm, som hjälpt oss med att läsa och förbättra texterna. Vi vill särskilt tacka eleverna Hanna O'Connor, Alida Prem-

fors och Ida Söderholm. Vi vill också tacka författarna som generöst har bidragit med sina kunskaper och sin tid till den här boken.

Lotta Fernstål är doktor i arkeologi och 1:e antikvarie vid Historiska museet.

Petter Hellström är doktorand vid Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet, samt aktiv i föreningen Kåldolmens vänner.

Magnus Minnbergh är historielärare vid Globala gymnasiet i Stockholm, samt aktiv i föreningen Kåldolmens vänner.

Fredrik Svanberg är docent i arkeologi och forskningschef vid Statens historiska museer.

